

Плескач Б.В.

*кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут психології імені Г.С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України*

**ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДИКИ
ДІАГНОСТИКИ АКУЛЬТУРАЦІЇ ДЖ. БЕРРІ
ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ
АДАПТАЦІЇ У ВЕТЕРАНІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ**

Завдання, які ставляться особі під час військової служби якісно відрізняються від тих завдань, які наявні у цивільному житті. Так, в цивільному житті, особа може сама обирати та виконувати на власний розсуд ті чи інші завдання та цілі; тоді як – під час несення служби, завдання ставляться командирами різного рівня. Виконання бойових задач потребує максимальної злагоженості підрозділу та готовності виконувати поставлені задачі, яке сформовано у конкретних військовослужбовців, котрі складають підрозділ. Зазначене вище ілюструє, що під час військової служби, відбувається мобілізація фізичних та психічних ресурсів, адаптація до військового колективу та входження в нього.

Демобілізація та повернення до цивільного життя потребує повторної адаптації. Ця потреба відображена на законодавчому рівні та передбачає надання ветеранам соціальної та професійної адаптації [6]. Зокрема, в цьому документі під соціальною адаптацією розуміється «...навчання, формування та розвиток соціальних навичок, умінь; допомога у зміцненні/відновленні родинних та суспільно корисних зв'язків, організації денної зайнятості та дозвілля» [6]. Необхідність соціальної адаптації та психологічної реабілітації ветеранів неодноразово підкреслювалась як науковцями так і посадовими особами.

На сьогоднішній день існує ряд громадянських ініціатив, благодійних та державних програм, які спрямовані на адаптацію ветеранів до мирного життя. Зокрема, можна вказати проект: «Норвегія-Україна. Професійна адаптація. Інтеграція в державну систему» (NUPASS) [7]. В цій програмі, в якості основного критерію, який використовується для оцінки її ефективності (успішності соціальної адаптації) приймається покращення умов життя [7, с. 3]. Цей теоретико-методологічний підхід

може бути названий ресурсним або економічним [8, с. 59]. В межах цього підходу допускається, що для ефективного подолання несприятливих факторів людині (військовослужбовцю) необхідні певні духовно-матеріальні можливості (ресурси), застосування яких допомагає впоратись із ситуацією, що склалась [1, с. 60].

Адаптацію ветеранів військової служби до мирного життя можна розглянути як засвоєння колишніми військовослужбовцями цінностей та характеру діяльності цивільного життя. Так, в роботі І. В. Музиченко підкреслюється, що соціально-психологічна адаптація є процес активного пристосування особистості (психіки і поведінки) до нового середовища [3, с. 19]. В цьому процесі адаптації можуть бути виділені ряд стадій під час яких відбувається: 1) засвоєння норм, цінностей, установок, уявлень тощо нового середовища, їх прийняття (інтеріоризація), засвоєння та долучення до них, яке тісно пов'язано із ідентифікацією з новою групою; 2) прийняття форм соціальної взаємодії та форм предметної діяльності у новій соціальній групі; 3) поєднання засвоєних особистістю соціальних вимог, норм, очікувань зі специфікою індивідуальних потреб та властивостей [3, с. 19]. Тобто, адаптація ветеранів військової служби може бути розглянута з позиції соціокультурного підходу, як процес під час якого відбувається засвоєння цінностей цивільного соціуму та нових форм поведінки.

Використання соціокультурного підходу до проблеми адаптації ветеранів до цивільного життя може мати сенс оскільки:

1) Адаптація та входження у військовий колектив, виконання службових обов'язків під час активних військових дій – мають екстремальний характер, які перебудовують систему організму довкола задач виживання. В такому випадку повернення до цивільного життя з його цінностями толерантності, творчості, самореалізації та самовдосконалення є співставним із входженням до нового соціуму.

2) Дозволяє використовувати в психологічній допомозі нові конструкти, які будуть сприяти більш високій ефективності цієї роботи та доповнить ресурсний підхід. Зокрема, намагання дисоціювати колишній травматичний досвід (який є може бути однією з частин ідентичності військового) тісно пов'язано з посттравматичним стресовим розладом.

Зважаючи на вищезазначене застосування соціокультурного підходу до проблеми адаптації ветеранів є перспективним. В межах цього напрямку нами було прийнято рішення адаптувати окрему частину методики вивчення соціокультурної адаптації переселенців Дж. Беррі для

діагностики адаптації ветеранів військової служби до цивільного життя. Створення такої методики, на нашу думку, істотно спростить процес діагностики адаптації ветеранів; дозволить вивчати психологічні конструкти, які є цільовими конструктами психологічної допомоги в соціокультурному підході; розширить арсенал діагностичних методик призначених для вивчення адаптації ветеранів.

В основі діагностики акультурації за методикою Дж. Беррі у переселенців лежить ідея діагностики, того 1) як особа поводить ся з індивідуальною ідентичністю (яка була сформована у рідній культурі до переселення) та 2) в якій мірі особа проявляє зусилля по пізнанню та засвоєнню нової культури, ідентифікації з нею [4; 5]. В якості сфер індивідуального та соціального життя, по відношенню до яких ставляться запитання використані наступні: мова спілкування (рідна чи нова); культурні традиції (рідного чи нового соціуму); друзі (переселенці з тієї ж країни чи представники місцевого населення); контакти під час соціальної взаємодії (з представниками рідної культури чи місцевого населення) [4].

При модифікації методики Дж. Беррі, для дослідження адаптації ветеранів доцільно спиратись на підхід А. О. Реана [2]. Згідно вченого, адаптація одночасно відбувається на двох рівнях: зовнішньому (досягнення високого рівня успіху та благополуччя, які прийняті в оточуючому соціальному середовищі) та внутрішньому (який пов'язаний із здатністю задоволення індивідуальних потреб, самовираженням, відсутністю напруги та тривоги, збереженням внутрішніх ресурсів) [2, с. 26].

Звертає на себе увагу, що адаптація по зовнішньому критерію співставна із намаганням особистості відповідати вимогам нової культури у методиці Дж. Беррі. Адаптація по внутрішньому критерію пов'язана з намаганням створити безперервну та цілісну ідентичність (в методиці Дж. Беррі). Також, можна допустити, що в процесі адаптації важливу роль відіграє така психологічна якість як пластичність, готовність до змін та розвитку.

Підсумовуючи, розгляд адаптації ветеранів до цивільного життя з позицій соціокультурного підходу (спроба представити адаптацію ветеранів як процес подібний до акультурації переселенців) здається перспективним напрямом дослідження. При адаптації опитувальника Дж. Беррі для оцінки адаптації ветеранів здається доцільним спиратись на два параметри: 1) готовність взаємодіяти з цивільним населенням, засвоювати його норми та цінності, намагання діяти способом, який

схвалюється в соціумі; 2) здатність у новому (цивільному) соціальному середовищі задовольняти свої індивідуальні потреби, само-реалізовуватись, формувати цілісну та неперервну ідентичність, отримувати визнання.

Список використаних джерел:

1. Литвиненко Л. І. Технологія відновлення внутрішніх і зовнішніх ресурсів для подолання проявів ПТСР у військовослужбовців та ветеранів, які знаходяться на реабілітації після травмивних подій. *Технології психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу* : монографія / за ред. З. Г. Кісарчук. Київ, 2020. С. 56–72.

2. Мельникова Н. Н. Диагностика социально-психологической адаптации личности : учебное пособие. Челябинск : ЮУрГУ, 2004. 57 с.

3. Музиченко І. В. Вимушені переселенці: проблема соціально-психологічної адаптації. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 9(52). С. 18–21.

4. Плєскач Б. В., Уркаєв В. С. Методика Дж. Беррі «Акультураційні предиспозиції» (модифікація). *Електронна бібліотека НАПН України* : веб сайт. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/720331> (дата звернення: 27.03.2022).

5. Плєскач Б. В. Диагностика соціокультурної адаптації, модифікація методики Дж. Беррі. *Стратегічні напрямки розвитку науки: фактори впливу та взаємодії* : матеріали міжн. наук. конф. (Т. 2), 22 травня, 2020 рік. Суми : МЦНД, 2020. С. 123–127.

6. Порядок організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції, осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей загиблих (померлих) таких осіб : Постанова Кабінету міністрів України від 21 червня 2017 р. № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.03.2022).

7. Проект «Норвегія-Україна». *Міністерство оборони України* : веб сайт. URL: https://www.mil.gov.ua/content/other/book1_Norway_Total.pdf (дата звернення: 22.03.2022).

8. Тітар І. О. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. *Український соціум*. 2016. № 4(59). С. 57–68.